

PAGRINDINĖS FENOMENOLOGIJOS PRIELAIDOS PSICHOLOGIJOS TYRIMUOSE

A . D E L T U V A

E. Huserlis straipsnyje “Atsinaujinimas: tai problema ir metodas” (“Renewal: Its Problem and Method”) visuomenės problemas – siaučiančius karus, prievartą, konfliktų sprendimą įėga – sieja su mokslo ribotumu (6).

Mokslas, aiškindamas mus supantį pasaulį, pasiekė didelių laimėjimų. Jis įgijo tokį autoritetą, kad jam suteikiama realybės pažinimo ir aiškinimo monopolis. Netgi atsirado mokslo visagalybės pojūtis. Bet kai galų gale buvo prisikapstyta iki mokslo autoriaus – žmogaus sąmonės, pradėjo bręsti konfliktas, nes mūsų pačių sąmonė, t. y. visą laiką pažįstantis subjektas, iš dualistinio mąstymo inercijos pradėtas tyrinėti gamtos mokslo objektyviais principais. Ir paaiškėjo tam tikras mokslo bejėgiškumas ir tai, kad dalis realybės, kuri yra susjusi su žmogaus sąmone, nepasiekiamo “aparatus” ir tradiciniams gamtos mokslų metodams (9). Tačiau realybės aiškinimo monopolinis mokslas – būtent tokį statusą mokslas turi europietiškoje kultūroje – tą dalį realybės, kuri netelpa į mokslo rėmus, neigia, tarsi jos nebūtų. Be to, atitinkamai į tą dalį realybės neatsižvelgiama, kai sprendžiami svarbūs visuomenės reikalai, ta realybės dalis nustoja veikti viešąją nuomonę, visą visuomenės mentalitetą. Dėl to savo ruožtu visuomenė pradeda nužmogėti, nudvasėti, ji pradeda vertinti žmogų kaip manipuliacijos objektą, ignoruoja savo ir kito žmogaus prigimtį. Dėl mūsų dienų mokslo nepajėgumo jų apčiuopti, atmetami sąžinės, valios, atsakomybės masteliai, nes būtent jie neatitinka tradicinių matų ir neprieinami jokiai aparatūrai, bet jie apčiuopiami žmogaus sąmonės, reflektuojančios savo asmeninį patyrimą.

Galbūt todėl didysis XX amžiaus romantikas – būtent taip kartais buvo vadinamas Edmundas Huserlis – pradėjo kalbėti apie atsinaujinimo idėją.

“Turi įvykti kažkas naujo, ir tai turi atsitikti mumyse ir tai turi būti įvykdyta mūsų, kaip žmonijos narių, kurie gyvena šiame pasaulyje formuodami pasaulį ir formuojami jo. <...> Nesileisdami suklaidinami menko pesimizmo ir “realizmo” be idealų, mes, be jokios abejonės, priimsim progreso galimumą (6p. 326)”.

Pagrindinis egzistuojantis trūkumas, E. Huserlio nuomone, tai tikrų žinių žmogiškos etinės, dvasinės ir prasių erdvės trūkumas. Todėl “tik minčių aiškumas gali sukelti tikrą džiaugsmo darbą ir suteikti valią, ryžtą ir visa apimančią jėgą žengti išsilaisvinimo žingsnius. <...> Tik griežtas mokslas mums suteiks patikimą metodą ir patikimų žinių. Ir faktiškai egzistuojantys empiriniai žmogaus mokslai šiuo atveju negali padėti siekiant atsinaujinimo, o tik bazinis žmogaus dvasingumo esmių mokslas – jeigu jis toks būtų – galėtų būti priimtas kaip racionalus padėjėjas (6, p. 327)”.

Fenomenologai tolesniuose savo tyrinėjimuose išskyrė pagrindinę sąmonės funkciją – *esmėžiūrą* – sugebėjimą išvelgti į sąmonės sferą patenkančio fenomeno esmę. Esmėžiūra yra prieinama kiekvienai sąmoningai būtybei ir taikoma kasdieniniame gyvenime žvelgiant atviru žvilgsniu į pasaulį. Esmėžiūra suprantama kaip ne ką mistiškesnis darinys negu percepcija, ir jai nereikia jokių superjautrumo pratybų (5). Greičiau tai yra sugebėjimas suvienyti daugybę procesų į vieną dabartinį momentą – jaučiu, prisimenu, įsivaizduoju – sueina į vieną dabartinį momentą ir suvokti bendro turinio prasmę ir esmę (ši procesą E. Huserlis vadina *intuicija*).

Sąmonės esmė (arba Eidos) yra sąmonės intencionalumas (4). Sąmonės intencionalumas – tai pastovus sąmonės nusikreipimas “į”, “nuo”, “apie” (5). Sąmonės intencionalumu, intencionaliniais percepcinio nusikreipimo aktais pažįstamas pasaulis, kuris yra iš esmės pažinus. Bet intencionaliniai percepciniai aktai, kuriais nusikreipia-

ma į išorinius objektus, yra nuolat veikiami kitų intencionalių aktų, vadinamų specifiniu somatiniu potyriu. Somatinis kūnas taip pasireiškia kaip objektyvi pažinimą unifikuojanti sistema (4), kurią belieka pripažinti, jeigu mes norime būti realistai. Tad kiekvienas patyrimas turi savo unikalumo ir kartu savo esmingumo, nekintančios tiesos arba intersubjektyvumo (2).

Taigi fenomenologija nėra objektyvizmas, nes pripažįsta subjekto aktyvumą pažįstant realybę, bet fenomenologija nėra ir subjektyvizmas, nes pripažįsta realybės pažinimą ir jos intersubjektyvumą (9).

Manau, kad psichologijoje mes galime atsižvelgti į fenomenologijos minties raidą, ypač į tai, kad fenomenologija pripažįsta, kad žmogus pažįsta sugebėjimu reflektuoti savo patyrimą ir svarbiausia galėjimą pažinti žmogišku santykiu (8), santykiu sąmoningų būtybių, pajėgių bendrauti asmeniniu "Aš – Tu" lygmeniu. Tai tokia savybė, kuri, A. Maceinos nuomone (7), mus išskiria iš daiktų pasaulio ir kuria naudodamiesi mes galime pažinti įvairias realybės perspektyvas kito asmens akimis.

Praktiškai ši savybė taikytina, kai mes norime turėti realių žinių apie autentišką asmeninį tikrovės išgyvenimą vietoj (arba šalia) išmatavimo ar statistinio vidurkio apie tai. Taip pat kai mums neužtenka veiksmo konstatavimo, o reikia suvokti veiksmo intenciją. Kaip pavyzdį pateiksiu savo tyrimus, atliktus su E. Šiostromo asmenybės saviraiškos inventarijumi. Šiame savo (1) darbe pamėginau pasiaiškinti, kokie realūs pokyčiai žmoguje įvyksta, kad pasikeičia skaičius skalėje. Po psichologinės grupės vieno iš tiriamųjų profilio skalės "priklausomumas nuo savęs – nuo kitų" reikšmė rodė padidėjusį priklausomumą nuo kitų. Tiriamasis buvo klausiamas, kodėl, pavyzdžiui, teiginys "Aš laisvai išreiškiu bet kokius jausmus savo draugams" pasikeitė į "Aš laisvai išreiškiu tik šiltus jausmus savo draugams". Pokalbyje paaiškėjo, kad antru atveju tai buvo greičiau realybės pripažinimas, negu koks nors pasikeitimas kasdieniniame gyvenime. Taigi skalėje "pamatuotas" veiksmas rodo, kad žmogus

pasidarė labiau priklausomas nuo aplinkos, o jo veiksmo intensijos analizė rodo, kad padidėjo jo sąžiningumas realybės atžvilgiu.

Taigi fenomenologinės analizės specifiniu dėmesio objektu taptų vadinamoji “juodoji dėžė” tarp stimulo ir reakcijos. Dėžė, kuri dėl nekantrumo pripildoma teorijų, o ne empirinių faktų. Empirinių faktų šaltinis šiuo atveju yra mūsų sąmonė, reflektuojanti autentišką, kasdieninį patyrimą. Šalia kitų aprašymo sferų, tai itin pasakytina apie neįprastos, pakitusios minties, arba vadinamosios realybės, pažinimą. Mūsų sąmonė gali būti “aparatas”, galintis “informuoti” mus apie tai, ir mūsų sąmonės turinio sistemingas aprašymas reiškia duomenų, pasiekiamų reflektuojančiai intencionaliai sąmonei, rinkimą.

Vadinasi, fenomenologiniai duomenys yra patyrimo reikšmė, o fenomenologinė analizė reiškia aktyvų procesą, sąmonės srautą verčiantį į savo reikšmę ir formą turinčią verbalinę išraišką. Fenomenologo tyrėjo darbas – sąmonę nukreipti norima linkme (pvz., pateikiant tam tikrus klausimus) ir gautam turiniui suteikti aiškia ir suprantamą verbalinę išraišką, kuri atitiktų autentiškos patirties esmę ir būtų maksimaliai suprantama kitam į analizę neįtrauktam asmeniui.

Apibendrinant galima pasakyti, kad fenomenologijoje ir fenomenologiniuose tyrimuose jau yra tam tikrų apibrėžtų idealų, link kurių jau žengiami pirmi žingsniai. Vienas iš tokių praktinio taikomojo lygmens žingsnių laikomas A. Giorgi psichologinis fenomenologinės analizės metodas (3). Tačiau ir apie šį metodą kalbėti kaip apie tą, kurį pripažįsta būtiną kritiškai vertinanti mokslinės bendruomenės dalis, dar negalima. Pagrindinis trūkumas yra tai, kad tam tikra išplėtotą teorija ir net metodologija nepagrindžiama tokiais pat pagrįstais rezultatais. Dar nėra visuotinai priimtina suformuluota psichologinės fenomenologinės analizės išskirtinė tyrimo sritis ir kokio pobūdžio duomenis siekiama gauti.

LITERATŪRA

1. Deltuva A. Tylėjimo grupė: patyrimo turinys ir dinamika: Kursinis darbas. VU Klinikinės ir socialinės psichologijos katedra, 1993.
2. Deltuva A. Subjektyvaus patyrimo tylos grupėje fenomenologinė analizė: Diplominis darbas. VU Klinikinės ir socialinės psichologijos katedra, 1993.
3. Georgi A. Sketch of Psychological Phenomenological Method // Phenomenology and Psychological Research, Ed. by Georgi A., Pittsburg, PA, Sagnesne University Press. 1985. P. 8–22.
4. Gurvitsch A. Edmund Husserl's Conception of Phenomenological Psychology // Philosophy and Phenomenological Research. 1965. Nr. 22. P. 659–727.
5. Jennings J. L. Husserl Revisited. // American Psychologist. 1986. Vol. 41. No. 11. P. 1231–1240.
6. Husserl E. Renewal: Its Problem and Method. // Husserl: Shorter Works Ed. by McCormick P., Elliston F. Notre Dame, Ind. U. of Notre Dame Press. 1981. P. 326–331.
7. Maceina A. Saulės giesmė. Vilnius: "Katalikų pasaulio" leidykla, 1991.
8. Merleau Ponty. M. The Phenomenology of Perception. N. Y.: Humanities Press. 1962.
9. Mickūnas A., Stewart D. Fenomenologinė filosofija. Vilnius: Baltos lankos, 1994.

**MAIN PRESUMPTIONS OF PHENOMENOLOGY
IN PSYCHOLOGICAL RESEARCH**

Artūras Deltuva

Summary

This article discusses the border of methods of the Natural sciences in the field of Human sciences as well as the need for a new method of conducting research of consciousness and using consciousness as a tool to

get knowledge instead of denying it. These ideas are discussed in connection with the ideas of E. Husserl's article "Renewal: Its Problem and Method."

The main ideas of phenomenology in connection with psychological research are presented; What ideas are possible to accept in the practice of psychological research? and How can one use it practically? Phenomenological dates are discussed as the meaning of experience, and phenomenological analysis, as an active process with the goal of giving verbal expression to the stream of human conscious experience.